

Den diktande ST-läkaren skulle bota mänskligheten

Varje kulturell och estetisk period tenderar att upplösas för att övergå i sin motsats. Så skedde också vid sekelskiftet mellan 1700-talet och 1800-talet. Den optimistiska och rationella upplysningens tidevarv avlöstes av en kortlivad men produktiv period av romantik. Den romantiska estetiken hade sin utgångspunkt i fransk filosofi, med portalfiguren Jean-Jacques Rousseau (1712–1778), och spreds till resten av Europa via den tyska idealismen och dess förromantiska litteratur.

Den romantiska litteraturen i England kan sägas starta med utgivningen av »Lyrical Ballads« 1798, en samproduktion av de så kallade Lake poets, William Wordsworth (1770–1850) och Samuel Taylor Coleridge (1772–1834). Romantiken som livshållning var emellertid en tämligen isolerad företeelse i det engelska samhället, som på intet sätt i övrigt delade den romantiska programförklaringen. Torypartiet under ledning av premiärministern William Pitt d y var, med tanke på den tidigare utvecklingen i Frank-

ROMANTIK IN I DÖDEN
Poeten och läkaren John Keats var redan dödsmärkt av tuberkulos då han sökte sig till konstens och estetikens Italien. Han dog i Rom 26 år gammal och ligger begravd på den protestantiska kyrkogården. Hans porträtt är målat av William Keaton.

rike, tämligen repressiv mot politisk och social radikalitet, som i kombination med individuell frihet var en del av romantikens idé. Många av de romantiska författarna, som till exempel Percy Bysshe Shelley (1792–1822), var också radikala i sin syn på samhället och betraktades som subversiva. Den som fick betala det högsta priset för sina åsikter var kanske poeten Leigh Hunt (1784–1859), även ansvarig utgivare för den radikala tidskriften *The Examiner*. Han straffades 1813 med två års fängelse för att i sin tidning ha uttryckt den kanske inte helt oriktiga uppfattningen att prinsregenten, George IV som tagit över det faktiska styret efter sin psykiskt sjuka far George III, hade »... just closed half a century without one single claim on the gratitude of his country or the respect of posterity«.

En ung medicinstudent som hade ett flertal beröringspunkter med dåtidens litteratörer och sociala reformister var John Keats (1795–1821). Han kom från enkla förhållanden med en uppväxt som kunde ha hämtats ur någon av Dickens' romaner. Fadern

**ROMANS
PÅ FILM**
Våren 1819 var den lyckligaste tiden i John Keats' liv. Hans möte med sitt livs kärlek, Fanny Brawne, skildras i den aktuella biofilmen *Bright Star* av Jane Campion. I huvudrollerna Abbie Cornish och Ben Whishaw.

Foto: © Atlantic

förestod hyrkuskstället »The Swan and Hoop« men ramlade av en häst och spräckte skallen då John var åtta år. John och hans tre syskon flyttade under en period till mormodern, eftersom modern efter ett kortvarigt andra äktenskap försvann från hemmet. Keats hade dock turen att få en ny fadersgestalt i John Clark, rektorn vid hans skola i Enfield. Clark insåg den unge gossens potential och försåg honom med böcker, framför allt av de klassiska poeterna. Modern, som efter några år återkom till barnen, var sjuk i »consumption«, vilket var dåtidens beteckning på tuberkulos.

John fick nu sin första uppgift som sjukvårdare. Han skötte henne under sjukdomstiden med varma soppor, svalkande bandage och högläsning ur de böcker han fått av Clark. När hon dog var John 14 år och familjens äldste medlem med ansvar för bröderna George och Tom och systern Fanny. Keatsforskningen antyder att just värden av modern var själva impulsen till att han valde att läsa medicin. Ett blygsamt arv efter mormodern och ett accepterande av detta yrkesval av den utsedde förmyndaren Mr Abbey möjliggjorde att Keats via förmedling fick ett lärlingskap (apprenticeship) hos kirurgen Thomas Hammond i det närbelägna Edmonton. Där påbörjade han, ännu inte fyllda sexton år, sin utbildning hösten 1811.

Den engelska läkarutbildningen var inte formellt organiserad vid denna tidpunkt. Under 1700-talet hade tre olika kategorier av vad man med litet god vilja skulle kunna kalla läkare utmejslat sig. Lägst i rang stod apoteka-

re (apothecaries). Dessa tillverkade och sålde olika typer av läkemedel, men var förbjudna att ägna sig åt diagnostik eller ge några direkta råd till patienterna vad gällde behandling i övrigt. Denna gräns tänjdes dock successivt, och i praktiken var apotekarna de verkliga läkarna för den överväldigande majoriteten av befolkningen. En mellanställning intog kirurgerna (surgeons), som efter år 1800 licensierades av The Royal College of Surgeons, och som hade så divergerande uppgifter som att förutom rent operativa ingrepp även slå åder, bistå vid komplicerade förlossningar och dra ut tänder. Högst i rang stod läkarna (doctors) som arbetade vid sjukhusen och som utbildats vid universiteten i Oxford, Cambridge eller Edinburgh. Relationen mellan dessa yrkesgrupper började successivt bli alltmer ansträngd. För att avgränsa de olika gruppernas revir och befogenheter stiftade parlamentet 1815 den så kallade Apothecaries Act, som kom att reglera utbildning av läkare i England och Wales. Detta innebar att utbildningsgången för »apothecaries« definierades. Lagen föreskrev att för att få kalla sig »apothecary«, och alltså i praktiken fungera som läkare för folkflertalet, skulle man – förutom fem års praktisk lärlingstid – ha undervisats i anatomi, botanik, kemi, materia medica och fysik. I tillägg till detta skulle man ha minst sex månaders praktik på sjukhus under handledning. Därefter kunde man påbörja vad som i dag närmast motsvarar en ST-utbildning för att kvalificera sig till specialisläkare.

Keats trivdes inte riktigt med sitt lärlingskap under Hammond. Han fick visserligen lära sig att repotera och spjåla frakturer, lägga om sår, sticka hål på

TILLFLYKTS- ORT BLEV MUSEUM

John Keats fick husrum hos en av sina vänner på Wentworth Place i London-förorten Hampstead. Byggnaden heter i dag John Keats House och är museum.

bölder och tillverka olika droger och dekokter. Men merparten av hans lärlingstid verkar ha bestått i att vara kusk till sin handledare, då denne gjorde sina hembesök. Sin praktik hade han fullgjort vid The United Hospitals (St Thomas' och Guys' Hospital). Mest tid hade han dock ägnat åt att läsa klassisk litteratur och diskutera poesi, konst och estetik i kretsen av nyvunna konstnärsvänner. Sin litterära debut gjorde han med sonetten »O Solitude« som publicerades i The Examiner 5 maj 1816, strax innan han skulle tenteras för sin medicinska examen. Han lyckades till sina studiekamraters oförställda häpnad klara förhöret. Mycket av examinationen fokuserade på medicinsk terminologi och där hade Keats, som under skoltiden under ledning av John Clark överst »Aeneiden«, nytta av sina kunskaper i latin och grekiska. Han hade således vid yngsta tänkbara ålder och på kortast möjliga tid blivit »... found qualified to practise as an Apothecary in the country, throughout England and Wales, though not in London«.

Keats kunde nu alltså välja att sätta upp en liten behaglig praktik i någon landsortsstad, och kombinera denna verksamhet med sitt författarskap. Men hans ambitioner var högre. Han ansökte att få ett nytt lärlingskap för att utbilda sig till »surgeon«, och på höstterminen samma år påbörjade han vad som närmast kan liknas vid en ST-utbildning i kirurgi vid Guys' Hospital. Arbetet som kirurglärling bestod inte i första hand i att hålla hakar utan mer i att hålla fast patienter medan kirurgen så snabbt som möjligt utförde själva operationen. Smärtlindringen bestod i huvudsak av premedicinering

med alkohol och det skulle, med förbehåll för vissa experiment, dröja ytterligare 30 år innan J C Warren utförde den första operationen i eternarkos vid Massachusetts General Hospital.

Nu började dock spänningen mellan Keats' utbildning och hans litterära ambitioner bli alltmer påfrestande. Till dels hade det sin grund i att hans överläkare och handledare vid Guys', William Lucas, var en burdus person vars operationer beskrivs som »ghastly rituals«. Att se och höra den skräck som patienterna förmedlade under operationerna blev till slut för mycket för Keats.

Efter drygt ett års vanda hade han successivt genom allt mer frånvaro avvecklat sin ST-tjänst. Ett avgörande moment anses ha varit en operation han utförde på en patients temporalartår. Han skriver efter ingreppet i sin dagbok: »I did it with the utmost nicety, but reflecting on what had passed in my mind at the time my dexterity seemed a miracle – I never took up the lancet again.«

Han var således en fingerfärdig kirurg, men hade sin tankar på helt annat håll än i såret. Han kände nu att han måste – och att han vågade – ta steget att bli författare, därtill uppmuntrad av gruppen av litteratörer, målare, radikala och socialt engagerade publicister i kretsen kring Leigh Hunt. I stället för att bli kirurg bestämde sig Keats för att bli en »physician for mankind« – en nog så högtflygande målsättning. Men det ligger också i den romantiska programförklaringen att välja sådana strider som redan på förhand måste bedömas som utsiktslösa.

Nu kunde han emellertid helt koncentrera sig på sitt författarskap. Tidigt på året 1817 publicerade

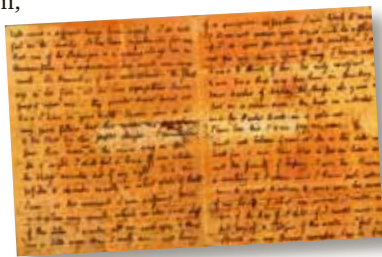
han sin första samlade volym, »Poems«, som han dedicerade till Leigh Hunt och som innehöll såväl versepos som sonetter som mognat under de år som Keats slitits mellan sina medicinska och litterära ambitioner. Många av recensenterna var mer eller mindre nära meningsfränder till Keats och recensionerna var, kanske just därför, överlag påtagligt positiva. Styrkt av denna framgång gav sig nu Keats i kast med sitt länge övervägda projekt, »Endymion«. Versepos grundade på antika myter var nästan endemiskt förekommande bland dåtidens romantiska poeter. Även Stagnelius fängslades vid samma tid av myten om den sovande herden som blev föremål för mångudinnan Dianas åtrå, och gav sitt eget bidrag till florán av betraktelser.

För att finna arbetsro för detta projekt beslöt sig Keats för att flytta ut från centrala London till förorten Hampstead. Han delade den nya bostaden med sin yngre bror Tom. Denne hade fått allt tätare och svåra symtom på den sjukdom som åtta år tidigare hade tagit livet av deras mor. Hampstead ansågs därför med sin parknatur och sin rena och klara luft som en passande miljö för dem båda. Åter tog Keats på sig rollen som sjukvårdare samtidigt som han själv, med bibehållen förnekelse av likheten, hade perioder av vad han beskrev som »violent cold« respektive »soar throat«. Arbetet tog drygt ett år och »Endymion« skickades till förlaget i mars 1818 ungefär ett år efter debuten med »Poems«. »Endymion« är en cirka ett-hundra sidor lång text indelad i fyra böcker och inleds med de kända raderna:

*A thing of beauty is a joy forever:
Its loveliness increases; it will never
Pass into nothingness; but still will keep
A bower quiet for us, and a sleep*

I december 1818, strax före sin nittonårsdag, dog Tom. Ungefär samtidigt fick Keats motta en förödande kritik av »Endymion« i de tongivande tidskrifterna. Hans vänner försökte på olika sätt skingra den olycklige poetens besvikelse. En av dessa erbjöd Keats husrum i sitt hem på Wentworth Place i Hampstead, för att komma bort från minnena av sin döde bror. Det var där han mötte den artonårige Fanny Brawne som blev hans stora kärlek. Huset heter i dag John Keats House och är omgjort till ett museum. Våren 1819 var kanske den lyckligaste perioden i Keats liv, och kanske den mest produktiva i hela den engelska romantiska poetiken. Det var under den perioden han skrev sina oden och sina mest kända sonetter. Det var i trädgården till Wentworth Place han skrev »Ode to a Nightingale« i vars tredje strof man kan skönja sorgearbetet efter brodern Toms död.

*Att blekna bort, att glömma allting här
Som du bland löven aldrig behövt se,
Allt som förgrämer, pinar och förtär,
Och plågor som jag ej kan återge:
Hur krämpor skakar sorgens gråa hår,
Hur ynglingen blir blek och tynar bort,
Hur själva tänkandet blir till tortyr
Och ögats glimt förgår;
Den tid som skönheten finns till är kort
Och kärleken tar slut när dagen gryr.
(tolkning: Gunnar Harding)*

BREVET TILL DEN ÄLSKADE John Keats' kärlek till den 18-åriga Fanny Brawne var passionerad och romantisk. Brevet till den älskade talar sitt tydliga språk.

Keats' hälsa försämrades dock successivt, något som en regnig sommarvistelse på Isle of Wight på inlett sätt förändrade till det bättre. På hösten 1819 verkar han slutligen acceptera att han har samma sjukdom som Tom. Den läkare som skötte honom ansåg dock att symtomen var nervöst betingade, och ordinerade åderlätningar och avhållsamhet från alla former av sinnesrörelser. Det sistnämnda var en tämligen paradoxal ordination att ge till en romantisk poet.

Shelley, som uppmärksammat Keats' poetiska talang och hört om hans sjukdom, inbjöd honom att bo hos sig och Mary i Pisa, där klimatet och samvaron med dem skulle få honom att tillfriskna. Keats' vänner i London hade emellertid redan tidigare förstätt att han inte skulle överleva den engelska vintern, och som ett »ultimum refugium« förmått honom att resa till Italien. Vad Shelley inte visste när han skrev sin inbjudan var att Keats redan befann sig i Neapel. Han var på väg till Rom med sin vän målaren Joseph Severn. De anlände till Rom den 15 november 1820 och flyttade in i en hörnvåning vid Spanska trappan. Sjukdomen förvärrades nu i allt snabbare takt och redan efter dryga tre månader dog Keats i armarna på Severn, som skött honom lika omsorgsfullt som Keats skött sin mor och bror. Tre dagar senare begravdes John Keats på den protestantiska kyrkogården i Rom.

John Keats, Percy Bysshe Shelley och Lord Byron har ofta betraktats som en litterärt funktionell enhet, vilket inte var fallet under deras livstid. Shelley träffade Keats bara vid några enstaka tillfällen. Lord Byron intog inte oväntat en något högdragen attityd gentemot Keats, och betraktade honom mer som en konkurrent än som en kollega och vän. Att Shelley uppriktigt sörjde Keats kom till uttryck i sorgedikten »Adonais«, som han skrev efter Keats' död. Han anklagade till och med de kritiker som recenserat »Endymion« för att genom sina infama påhopp ha orsakat att ett blodkärl brustit i Keats' lungor, och varit den direkta orsaken till hans död. När Shelley senare förläste med sin båt utanför Lerics kust hade han en uppslagen diktsamling av Keats i sin ficka.

De romantiska poeterna blev aldrig, i likhet med sina kollegor under renässansen, resonörer för sin samtid. De betraktade livet från en utgångspunkt som inte hade till syfte att främja den materiella nyttan eller det gemensamma framåtskridandet. Romantikerna ville katalysera de sköna egenskaperna hos den enskilda människan genom att framkalla den inre bestämning som varje människa ansågs äga. Poeterna formulerar sig därigenom som den enskilda människans fyrbåk. Genom det geni de själva ansåg sig äga kände de sig kallade att visa vägar och öppna kanaler för känslöstämningar som var fördolda för andra. Det var därifrån lätt att överskrida sin kallelse som diktare och göra anspråk på att kunna leda inte bara den enskilde utan hela samhällsutvecklingen. Hunt och Shelley besjälades av denna tanke, men Keats delade aldrig samma övertygelse.

Carl Lindgren

barnläkare och kulturredaktör
carl.lindgren@actapaediatrica.se

LÄS MER Referenslista <http://ltarkiv.lakartidningen.se>